УДК 82.09

Фәхрелислам Агиев

«КӨНДЕЗГЕ СӘХӘР»

В 1911 году в лито-типографии Харитонова в Казани был напечатан рассказ классика татарской литературы, писателя и публициста Фатиха Амирхана (1886–1926) «Көндезге сәхәр яки рузасызлар». Рассказ был издан отдельной книгой и получил положительные отзывы, в том числе рецензию татарского детского писателя, журналиста и издателя Фахрелислама Агиева (1887–1938). Настоящая публикация содержит текст его рецензии.

Ключевые слова: татарская периодическая печать, татарская литературная критика, Фатих Амирхан, Фахрелислам Агиев.

In 1911, the Kharitonov litho-printing house in Kazan published the story of the classic of Tatar literature, writer and publicist Fatih Amirkhan (1886–1926) «Kondezge səkhər yaki ruzasyzlar». The story was published as a separate book and received positive reviews, including a review by the Tatar children's writer, journalist and publisher Fakhrelislam Agiev (1887–1938). This publication contains the text of his review.

Keywords: Tatar periodicals, Tatar literary criticism, Fatih Amirkhan, Fakhrelislam Agiev.

Татар әдәбияты классигы, язучы һәм публицист Фатих Әмирханның (1886–1926) «Көндезге сәхәр яки рузасызлар» хикәясе 1911 елның июлендә языла һәм шул ук елны, «Ташмөхәммәд» имзасы белән, Казанда Харитонов лито-типографиясендә аерым китап булып дөнья күрә. Басылып чыгу белән хикәя матбугатта үз бәясен ала – «Идел» газетасының 1911 елгы 6, 11 сентябрь саннарында татар балалар язучысы, журналист һәм нашир Фәхрелислам Агиевның «Көндезге сәхәр» исемле рецензиясе басыла. Тулаем алганда, әсәр автор тарафыннан уңай бәяләнә, әдәбиятыбызда тәнкыйть мәкаләләренең азлыгына да басым ясалып, күбрәк Гаяз Исхакый, Фатих Әмирхан, Габдулла Тукаев, Галиәсгар Камал кебек олуг язучыларыбыз тарафыннан гына язылуы искәртелә. Мәкалә гамәлдәге язуда беренче тапкыр тәкъдим ителә.

Фатих Әмирханның «Көндезге сәхәр яки рузасызлар» хикәясе бүгенге көндә дә үз бәяләүчеләрен көтә.

Әдәбият мәсьәләләре

Җиһанда үлми һәрбер ыңгырашкан
Вә юлны тапмый калмый һәр адашкан.
(Габдулла Тукаев)

I

Соңгы көннәрнең берендә тормышыбызның иң нәни кисәгене харикылгадә[1] осталык белән тасвир кылган Ташмөхәммәд әфәнденең «Көндезге сәхәр» исемле 16 сәхифәлек китабы әдәбиятымыз мәйданына атылды. Зан итәмез ки[2], «Көндезге сәхәр» кеби әдәби ноктаи нәзардан[3] караганда (хакыйкатьне тасвир кыла белдеке өчен), әлбәттә, әдәбиятымызда бөек урын алырга хаклары улан әсәрләре матбугат аркылы тиешле кадәр каршы алу көннәре җитте инде; чөнки яшь әдәбиятымыз: «Явызлыкның җәзасы», «Ачлык кушты», «Бичара Бибиҗиһан» кеби түгел, милли әдәби әсәрләр рәтенә керү, хәтта әдәбият аталырга тиешле булмаган чүпләр белән тула башлады. Яшь әдәбиятымызның ялган бер агым белән китүе яисә, бер тарафтан – яшьтән булачак әдипләремез, вә икенчедән – әдәбиятымызның үзе өчен нихәтле зарарлы икәнчелеге һәркемгә ачык мәгълүм...

Әдәбиятымызда бу көнгә хәтле «Олуг кешеләр һәм анларның әсәрләре»ннән башка рәтле тәнкыйть булганы юк; һәм шуңар күрә әдәбиятымыз һаман үзенең зәгыйфьлегендә дәвам да итә булырга кирәк; чөнки әдәбият атамыз Гаяз, Фатих Әмирхан, Габдулла Тукаев, Галиәсгар Камал[4] әфәнделәрнең хакыйкый әдәби ноктаи нәзардан караганда, үзләренең әсәрләрендә нихәтле хаталыклар кылуларына сәбәп булган нәрсә дә – әдәбиятымызда тәнкыйтьнең булмавыдыр... Хәзерге зикер ителгән бөек адәмнәремез, алдагы көннән алып бу көнгә хәтле дәвам иткән хатларына мәбна[5], әдәбияты нәфисә галәмендә (ихтыярсыз) беркадәр таплар калдырырга мәҗбүр булган булсалар, анларга тәкълид кылып[6] язган мөхәррирләремез бу тапларны нихәтле зур итәргә кирәклеге үзеннән-үзе күренеп тора. Бу башларында әдәбилек таҗларыны йөртергә хаклары улан адәмнәремезнең хаталарыны күрсәтергә вә анларның әсәрләреннән мөштәмил улдыгы[7] фикерләрене укучыларга аңлатырга җөрьәт итәргә тиеш булган тәнкыйтьнең максуды нидән гыйбарәт булырга кирәк?! Бу сөальгә

[1] Харикылгадә – гадәттән тыш.

[2] Зан итәмез ки – уйлавыбызча.

[3] Ноктаи нәзардан – караштан.

[4] Зикер ителгән (*телгә алынган)* әдипләремез тугрысында киләчәк көннәрдә хосусый әйтермез *(Ф. Агиев иск.).*

[5] Мәбна – нигезләнгән.

[6] Тәкълид кылып – ияреп.

[7] Мөштәмил улдыгы – җыелган.

киләчәктә хәлемездән килгән кадәр шаяд[1] җавап бирә барырмыз, әмма хәзер максатка көчүемез артык.

II

Ташмөхәммәд әфәнде «Көндезге сәхәр»ендә тасвир кылган каһарманнарына, нә гыйлемдә вә нә фикердә – иштиракъ итми[2]; әмма әдипкә махсус булган үткен күзләре белән, бәлки шул ук шаулы бүлмәнең бер почмагында бүлмәгә яшеренеп килүче әфәнделәрнең сөйләшләрене тыңлап вә кыланышларыны карап кына тора...

Әдип карый, уйлый... Бүлмәдә булган моназараны бозмаенча гына мәйданга куюны үзенең бөек максаты дип белә. Инде мөхәррир максатына ирешә белгәнме? Бүлмәдәге күренеш хакыйкатьтән ерак түгелме?.. Сөальләрене биреп китү вә сөальләремезгә мөмкин хәтле җаваплар бирү – безем мәкаләнең иң теләгән максатыдыр. Дөрест, «Көндезге сәхәр»не бәгъзе бер яшьләремез, хосусан, Кәримнең бүлмәсенә җыелган мирза малайлары, мирза туташлары, яхуд «мирза малайлары!» дип, иптәшләрене мыскыллап, иптәшләреннән көлеп, иптәшләре өстенә (әмма үзе бу эшләрене бик «кызык» дип белеп) төрле ифтиралар[3] ябып йөрүче бай угылларымыз да – яшьләр адресы белән мөхәррир тарафыннан булган һөҗүм дип тә атарлар... Хәер, мирза малайларының үзләреннән анларның әдәбиятка мирза күзе белән генә карауларында вә әдәбият тарафыннан булган хаклы һөҗүмгә каршы мирзаларга гына махсус булган «чувство своего достоинства»[4]ларының азаплануында безем бер тиенлек эшемез юк. Анлар теләсәләр нәрсә уйласыннар: мөхәррирне сүксеннәр, аңар мәшһүр «байкот»ны изһар итсеннәр[5] – әмма без Ташмөхәммәд әфәндене «Көндезге сәхәр»е өчен чын күңелдән тәбрик итеп, киләчәк көннәрдә бу кеби нәфис, хакыйкатьне яшерүдән ерак булган рухының кыйммәтле җимешләрене мәйданга атканда исемне яшермәвен генә үтенәмез. Чөнки мөхәррир әфәнденең яшерен исеме «Ташмөхәммәд» безне аның «Көндезге сәхәр» белән бөтен әсәрләре арасында гомуми булган фикерләре тугрысында бәгъзе әлбәттә әйтелергә тиеш булган сүзләремезне әйтүдән тукталырга мәҗбүр итә...

16 сәхифәле «Замана хикәячеге»ндә тасвир кылынган моназара боннан гыйбарәт: киңрәк кенә бер бүлмә; зур өстәл, аның өстендә унбиш стакан, Кәримнең, мирза малайларының, мирза туташларының вә бай малайларының алып килгән татлы әйберләре, бер заманнан – зур самавыр, тагы бер заманнан – унбиш кеше; бонлар көләләр (нәрсәгәдер, белмим), шатланышалар, бер-берләренә көлке сүзләр

[1] Шаяд – бәлки.
[2] Иштиракъ итми – катнашмый.
[3] Ифтиралар – ялалар.
[4] Кирилл хәрефләре белән.
[5] Изһар итсеннәр – күрсәтсеннәр, мәйданга чыгарсыннар.

әйтеп мыскыллашалар, калын гына «богословъ»[1]тан фәтвалар[2] сорыйлар, бер заман өйдә сулыш алырга мөмкин түгеллегене сизгәч (ни хәтле ачыкканнар бичаралар!), тәрәзә ачу мәсьәләсене күтәрәләр: берләре ачу вә берләре дә ачмау тарафдарлары (бу вакыт мирза туташларыннан берсе калын гына «богословъ»[3] әфәндедән тәрәзә ачу тугрысында Корьәндә бер-бер «стихъ»[4] юкмы дип сорарга оныткан булырга кирәк!) булып кычкырышалар да, ахыр алар тәрәзәне ачалар. Менә урамда булган «саф» һава белән бергә тәрәзәләре алдыннан үтеп бара торган, аягына оек белән кәвеш кигән картрак кына татар хатынының бонларга хитаб итеп[5]: «Чукынчыклар! Йөзеңез каралар! Оятсызлар!» – дип сүгенгән, колакны яңгыратырлык тавышлары да керә. Ләкин бу сүзләрне карчык татар хатыны үзе кычкырмый, бәлки гасырлар белән мирас булып килгән игътикады[6] кычкыра дип аңларга мәҗбүрмез. Бондый карчыкларның кычкыруларына каршы мәдәни адәмнең җавабы да фәкать кайгыдан гыйбарәт булырга тиеш. Әмма безем мирза малайлары бу тугрыда башка фикердәләр; анлар – үз телләре белән әйтелгәндә, «не падая духомъ»[7] татар хатынының сүзләренә каршы, башларында булган бөтен зарафәтләрене[8] ходка йибәрәләр! Бүлмә эчендә булганнарыннан берәвесе: «Оста сүгенәсең икән, абыстай. Карының ачрак булса, шулай сүгенерсең!» – дип кычкырып көлә. Тыштагы ак якалы егет исә абыстайның артыннан:

> Тәләт, и син абыстай,
> Кем дип әйтим – белмим исмеңне –
> Кисәкләп ташласын козгын
> Кабан күленә җисмеңне! –

дип, матур гына кычкыра. Бүлмәдә көләләр, шаулыйлар...

Бу хәтле урынсыз вә шунлыктан начар булган зарафәтләрне фәкать мирза малайларыннан гына ишетергә мөмкин. Чөнки ни рус вә ни дә татар рухында булган тәрбия белән тәрбияләнгәнгә, анлардан (хәер, студентлар булсалар да) гакылга сыярлык, мәдәни адәмгә махсус булган сүзләрне ишетү мөхальлеге[9] һәркемгә ачык мәгълүм. Соң бу мирза дигәннәребез кемнәр? Анларны ничек иттереп башка кешеләрдән аерырга кирәк? дип сораучылар да бәлки булыр. Бондый сөальләргә җавап – карт мирзаларның рәсемене күрәсеңез килсә, әдәбият атамыз Гаяз әфәнденең яңа гына әдәбият мәйданына чыккан

---

[1] Кирилл хәрефләре белән.

[2] Фәтвалар – нинди дә булса бер эшне эшләү, дини яктан дөресме-түгелме икәнен күрсәтеп бирү.

[3] Кирилл хәрефләре белән.

[4] Кирилл хәрефләре белән.

[5] Хитаб итеп – эндәшеп.

[6] Игътикады – ышануы, инануы.

[7] Кирилл хәрефләре белән.

[8] Зарафәтләрене – тәрбиялелекләрен.

[9] Мәхальлеге – мөмкин булмаганы.

«Җәмгыять» исемле комедиясене укуыңызны үтенәбез; әмма яшь мирзаларның рәсемнәре «Көндезге сәхәр»дә җитәрлек сурәттә яхшы тасвир кылынган, дип кенә китәмез. Сез тагы: «Ташмөхәммәд»нең бу әсәрендә мирзалар гына тасвир кылынган; бонда учительләр дә бар, бай угыллары да бар, ак якалы егетләр дә бар, хәтта бер приказчик та бар...» диярсез. Һич җавабым юк: «Көндезге сәхәр»дә барысы да бар, әмма барысы да ләфзан[1], мәгънә белән йөртелергә тиеш булган мирза димез; чөнки бу ике кыйсемгә бүленгән мирзалар арасында аслан[2] аерма күрмимез; фәкать карт мирзаларның кабахәтлекләре табигый булганда, яшь мирзаларның кабахәтлекләре тәкълиди[3] дияргә мәҗбүрмез; бонда зур аерма юк. Бу ике кыйсем мирзаларның бер-берләренә охшадыкларыны ачыграк сурәттә күрсәтер өчен түбәндәге мисаллары китерәмез[4]:

Муса мирза – «Вәт беркөн бер миссионер килгән. Директордан бер баланы урыс итәргә акча биреңез», – ди. Мин дидем: «Несми[5], закон юк!» Бирмәделәр. Мин булмасам, вәт, бирерләр иде...», – дип, үзенчә имеш законга мәбни[6] «директор»га һөҗүм итә һәм аны «законга» мохалиф[7] эш эшләдеке өчен куркыта, аның өстенә гайрәт чәчә. Әмма «Көндезге сәхәр»дәге чибәр егет: (кичә конюшняда кучерымызны ашап торган йирендә тоттым. Тетәм гайрәт чәчеп! Ничек кешедән оялмыйсың? Ничек Ходайдан курыкмыйсың? Әтигә әйтсәм, бер көн тотмый куып чыгарыр бит!.. дип, шулай). Юк, үзенә күрә бер (законга) мәбни, үзләренең Рамазанда ашап яткан кучеры өстенә һөҗүм итә; һәм аны – Ходайдан, халыктан курыкмаган кучерны атасы белән куркытырга азаплана... Хәзер генә мисалга китергән ике әдибемезнең сәтырларында[8] мөштәмил[9] улдыгы рухның раслыгы вә хаклыгы безне гаҗәпкә калдырып, бу тугрыда артык сөйләп торуның да кирәксезлегене ачык күрсәтә. Фәкать бу ике мирзаларның эчләре ни хәтле кабахәтлекләр, ни хәтле инсафсызлыклар, вә ни хәтле вөҗдансызлыклар белән тулган, дип кенә калырга мәҗбүрмез. Карт мирзасы, ичмасам, Бохара чүплекләрендә ятып, миләрене череткән «хәзрәтләр» белән козгын кеби үз файдаларыннан бөтен куәтләре белән качарга тырышкан, халыкны алдап көннәрене үткәрә килгән, кешеләрне алдап, калын корсаклар каршысында сәҗдә кылып, бөтен гомере буенча теләп килгән «гласныйлык» дәрәҗәсене алырга тырыша...

[1] Ләфзан – сүзләрнең мәгънәләренә карамыйча.
[2] Аслан – һичбер.
[3] Тәкълиди – ияреп.
[4] «Җәмгыять», 18 нче сәхифә.
[5] Несми – не смей.
[6] Мәбни – нигезләнеп.
[7] Мохалиф – каршы.
[8] Сәтырларында – язу юлларында, ягъни язмаларында.
[9] Мөштәмил улдыгы – үз эчендәге.

Әмма бу яшь мирзаның иптәшене алдап ятудан максаты нәрсә икән?!

Хәер, безем яшь мирзалар бер-бер эшкә башлаганда «максат» дигән нәрсәне игътибарга алмыйлар, дөрестене генә әйткәндә, алар белмиләр булырга кирәк! Чөнки югарыда әйтдекемезчә, анларның бөтен тормышлары тәкълидтән[1] гыйбарәт. Әмма анларның тәкълид кылынышлары урынлымы, юкмы – яшь мирзаларымызга барыбер. Бу тугрыда «Көндезге сәхәр»дәге «Бетте баш, кипте яшь...» җырыны мирза малайларының бер кылы өзелгән гитара тавышына җырлаулары үзе ачык дәлилдер, дия зан идәмез. Дөрест, Кәрим бүлмәсендәге кеби яшьләрнең җыелышуларында, көлке вә уйнашлар белән бергә, әлбәттә, җырлашулар да була, ләкин бондый мәҗлесләрдә булган җырлар һәрвакыт мәҗлеснең рухына карап булырга тиешлеген дә хәтердән чыгармыйк. Бит укучым, «Бетте баш...» җыры, бер тарафтан, «Көндезге сәхәр»дәге мирза малайларының рухларына, тормышларына аслан мөнәсәбәте юклыгы өстенә, икенчедән дә – анлар тарафыннан җырлана торган җыр түгел. Бит бу җыр фәкать күңеле сыныккан, рухы сүнгән, тормышның барлык агырлыклары белән изелгән, тормышының киләчәктәге якты көннәреннән өмиде өзелгән, әмма шулай да әллә нинди катылыкларга, әллә нинди җәзаларга, әллә нинди кысынкылыкларга буйсынырга хәзер булган бер адәм тарафыннан җырлана торган җыр ич! Бит бу җырның соңгы сүзләрене әйтергә өлгерә алмаенча, җырлаучының күзләре ачы яшь белән тулган булырга, йөрәге, дөньяда күргән хәсрәтләре белән парчаланган йөрәге, соңгы акрынлык белән тибәргә тиеш! Бит бу җырны җырлаган адәмнең тавышында, гүя тормышында «якты» дип саналган көннәренең дәкыйкасы[2] хис ителә вә шуңар күрә җырчы үзен үзе «язмышының ихтыярына ташлады да, киләчәктәге көннәре тугрысында: «Азармын, тузармын шулай мин йөреп, язмышның бурычын тик үтәрмен...» – ди. Боннан соңгы тормышны фәкать бер Алла гына белүче!

Әмма бу җырдан соң безнең мирза малайларының каршысына: «Озакламый самавыр да керә; кунаклар һәммәсе үзләре китергән капчыклы нәрсәләрене бушатырга тотыналар. Өстәл өсте булкилар, слойкалар, кондитерскийларда пешерелгән сумсалар, савытлы икралар...». Тагы әллә нәрсәләр, тагы әллә нәрсәләр..., әлхасыйль[3], өйләренә кайткач, мирза малайларыны «слабитель»[4] эчәргә мәҗбүр итмәгән барлык нәрсәләр өстәлгә тезеләләр.

Вөҗданән әйткәндә, шушындагы өстәлгә тезелгән ашлар тәрәзә яныннан үткән татар хатынына (хәтта берничә баласы булса да) бөтен сәхәр вә ифтарларыны үткәрергә җитәр иде! Ләкин безем мирза

---

[1] Тәкълидтән – иярү, охшатып эшләүдән.

[2] Дәкыйкасы – минутлары.

[3] Әлхасыйль – нәтиҗәдә.

[4] Кирилл хәрефләре белән.

малайларыны бу тугрыда уйлап вә фикерләр йөртеп, башларыны ватып, бер тарафтан, табигать үзе вә икенчедә дә «почтенный»[1] аталары саклаган. Хәтта мирза туташлары шул хәтле «назнин»[2] вә «нәфис» тәрбия алганнар ки, Рамазан аенда руза тотып азаплануны мөттасил[3] «серый»[4] халыкка гына тиеш дип беләләр. Менә сезгә мирза кызы Гайшә туташның тәтәсе белән урамда барганда бер «старъевщикъ»[5]-ның тәмәке тартып барганыны күргәч, гаҗәпләнгәне:

– Хәзер «простонародие»[6] арасында уразаны «соблюдать»[7] итми торган кешеләр бар, ахрысы...» – дип сөаль бирә... Бөек Раббым! Бу туташ Кәримнең иптәше өендә озын күлмәкле (әлбәттә, изүе чишелгән булырга кирәк), камзулчан гына өстәл артына утырып, кояш баегач, ифтарга дәгъвәт ителгән[8], иске мәдрәсә почмакларыны черетүче бер чыкылдаган татар хәлфәсенең чәй эчеп утыруыны күрсә, бәлки тагы да кабахәтрәк – дүрт сүзле җөмләнең өчесе рус сүзләреннән мөрәккәб[9] булган – бер сөаль бирер идеме? Бирер иде?.. Бирер иде! Чөнки «назнин» вә «нәфис» тәрбия алган мирза кызлары өчен, үз телләре белән әйткәндә, «некультурный»[10] татар теле белән сөйләшү ифрат дәрәҗәдә хурлык икәнчелегене хәтеремездән чыгармау тиешле!

Сүземез озакка китә башлады бугай. Мирза кызлары, мирза малайлары тугрысында сөйли-сөйли мәкаләмез «Көндезге сәхәр»дән зуррак булмасын дип курка башладык. Шуңар күрә тагы берничә сүз, аннан соң мәкаләгә хәтем[11].

III

Шулай итеп, 16 сәхифәле «Көндезге сәхәр» тормышымызның нәни генә кыйсемендә вә һәрдәм[12] була торган бер моназараны [13] – тел җәһәтеннән ифрат матур вә әдәби җәһәтеннән гаять нәфис сурәттә тасвир кылып, безем күз алдымызга куя. Хакыйкатьне бойлә[14] ачык, раст вә үткен булган татарның әдәби теле белән язып мәйданга куя белүе, әдәбиятымызның мирза малайларының ялтыравыклы төймәләренә, мирза туташларының «назнин» тәрбияләренә,

---

[1] Кирилл хәрефләре белән.
[2] Назнин – иркә, назлы.
[3] Мөттасил – тоташ, өзлексез.
[4] Кирилл хәрефләре белән.
[5] Кирилл хәрефләре белән.
[6] Кирилл хәрефләре белән.
[7] Кирилл хәрефләре белән.
[8] Дәгъвәт ителгән – чакырылган.
[9] Мөрәккәб – оешкан, кушылган.
[10] Кирилл хәрефләре белән.
[11] Хәтем – тәмамлау.
[12] Һәрдәм – һәрвакыт.
[13] Моназараны– фикер алышу, бәхәсләшүне.
[14] Бойлә – шулай.

үзләрене мирза калебе[1] белән үлчәргә «тырышкан» бай малайларының хәтерләре калуына бер тиенлек әһәмият бирмәве, аны – әдәбиятымызны, тагы биегрәк тәхеткә утырта һәм безем дә киләчәк көннәрдә аның тарафыннан хакыйкатьне мәйданга куя белүенә иманымызны тазарта! Һәм безем бу ышанычларымызга 16 сәхифәле «Көндезге сәхәр» сәтырларының аз сүз белән мирза малайларының мәдәнияттән бик ерак саналган вәхши холык, кылынмый торган кыланышларыны матур бер моназара итеп тасвир кыла белүе үзе ачык дәлилдер.

Ләкин «Көндезге сәхәр»нең әдәбиятымыз мәйданына чыгуы безне ни хәтле шатландырса да, аны «әдәбиятымызның кечерәк кенә йолдызы» дип атарга мәҗбүр итсә дә, «Замана хикәячеге»нең сәхифәсенә, ямьсез вә хакыйкатьтән ераклыгы белән күңелләрне болгатырлык бер тап төшерү уе белән, Ташмөхәммәд әфәнде бөтенләй үк булмаса да, әмма кәефне боза. Бу кәефне боза торган сәтырлары да боннан гыйбарәт:

Ташмөхәммәд әфәнде: «Халык берничә минутка бары ашау-эчү белән генә мәшгуль булганга күрә, мәҗлес бу вакытта тавышсыз-тынсыз кала. Бераз ашалып, әүвәлге стакан чәйләр эчелгәч, акрын сүз башланып китә. Рус мәктәпләрендә укулар башлану, укучыларның Казанга килә башлаулары, Л. Андреевның[2] соңгы әсәре, татар дарелмөгаллимине, татар мөхәррирләреннән берсенең соңгы хикәясе вә башка күп нәрсәләр сөйләнеп узалар», ди. Бу сәтырларны ямьсез бер «тап» дип атавымызга сәбәп булган нәрсәләрдә: бер тарафтан – мөхәррир әфәнденең (белмим, ни өчендер!) мирза малайларыны араларга тырышып (ягъни анлар болай уйладылар, тегеләй сөйләштеләр, фәләнчә фикерләр йөртештеләр дип) үзенә адвокатлык портфелене алуы; вә икенчедән, мирза малайларына, көчләп, анларның барлык тормышларына, анларның рухларына кире булган фикерләрне бәйләведер. Мирза малайларының рус мәктәпләре вә анларда укулар башланулары тугрысында сөйләшүләре (ләкин без мирза малайларының бу тугрыда сөйләшүләрене «Көндезге сәхәр» дә күрмимез) бер фараз, дөрест тә булсын; әмма анларны А. Андреев әсәрләре, татар әдәбияты, яхуд татар дарелмөгаллимине хакында сөйләштеләр дип әйтү үзе әдипнең яңлыш адымыны күрсәтә; әдипнең йөзене кызарта торган, бер көлке сүз генәдер. Хәер, адәм хатадан хали[3] түгел, диләр. Һәм безем дә мөхтәрәм әдибемез киләчәктә мәйданга куярга хәзерләнәсе әсәрләрендә бондый хаталарыны тәкрар итүдән саклана белер дип өмидемезне өзмимез.

Мәкаләмезнең башында мөхәррир әфәнде «Көндезге сәхәр»дәге «яшьләр»нең фикердәшләре түгел дигән идек һәм бу тугрыда сүзне

[1] Калебе – күңеле, йөрәге.
[2] Кирилл хәрефләре белән.
[3] Хали – буш.

озатмаенча, фәкать «Замана хикәячеге»нең соңгы сәтырларыны гына зикер итүне[1] мәгъкуль күрер идек.

Әдибемез: «Бу әфәнделәрнең тук вә нәшатлы[2] йөзләренә, нык вә таза йөрешләренә, шатлыклы сөйләш вә көлешләренә карагач, бик күп карендәшләреңезнең нәкъ шушы вакытта ачлык вә сусызлыкта икәнлекләрене оныттыгызмы әллә? дип сорыйсы килә», – ди. Беземчә, бу сәтырлар Ташмөхәмәд әфәнденең «Көндезге сәхәр»ендә хәрәкәт иткән каһарманнарына ни күз белән карадыгыны ачык вә хатасыз белдерә беләләр.

Идел. 1911. 6, 11 сентябрь.

Басмага әзерләде:
Галимҗанова Эльмера Мәхмүт кызы,
ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының текстология бүлеге мөдире

[1] Зикер итүне – искә алуны.
[2] Нәшатлы – шатлыклы.